KİTÂB-I SÎRETÜ'N- NEBÎ ADLI ESER ÜZERİNE[1]

İsmet Çetin

Türklerin İslamiyet'i kabullerinden sonra yeniden oluşturdukları medeniyetin kurucu unsurlarından biri edebiyat alanıdır. *Dîvânü Lugāti't-Türk*, *Kutadgu Bilig*, *Atebetü'l-Hakâyık* gibi ilk metinler İslami dönem Türk edebiyatının kurucu metinleri iken *Behcetü'l-Hadâik*, *Kadı Burhaneddin Divânı*, Yunus Emre'nin şiirleri Batı/Oğuz grubu Türk edebiyatının kurucu metinleri olarak kabul edilmektedir. Kurucu metinlerden –Seyfettin Altaylı'nın düşüncesine göre- biri de Köprülü'nün "*Azerî sahasının en eski ve en tanınmış şairlerinden*" saydığı İzzeddin Hasanoğlu'nun şiirleri ve *Kitâb-ı Sîretü'n-Nebî* adlı eseridir.

Türk edebiyatı tarihinde ilk defa Köprülü'nün hakkında bilgi verdiği, Türkçe şiirlerinde "Hasanoğlu", Farsça şiirlerinde "Purî Hasan" adını kullanan İzzeddin Hasanoğlu, muhtemelen 1236 yılında İsferâyin'de (Horasan bölgesinde) doğmuş, 13. yüzyılın sonları ile 14. yüzyılın başlarında ölmüştür. Türk edebiyatı alanında Fuad Köprülü'nün "büyük üstatlar"dan saydığı ve ilk bilgileri kendisinin verdiği[2] "*Apardı könlümü bir xoş qəmər yüz canfəza dilbər/ Nə dilbər? Dilbəri-şahid. Nə şahid? Şahidi-sərvər*" beytiyle başlayan gazelin şairi İzzeddin Hasanoğlu hakkındaki çalışmalar bundan sonra devam etmiştir.

Seyfettin Altaylı'nın hazırladığı *Kitâb-ı Sîretü'n-Nebî* adlı eser, Finlandiya'da bir koleksiyonerden İlhan Şimşek tarafından satın alınıp Türk Dil Kurumu koleksiyonuna kazandırılan (766, 15/2554) nüshası üzerinde yapılan çalışmadır.

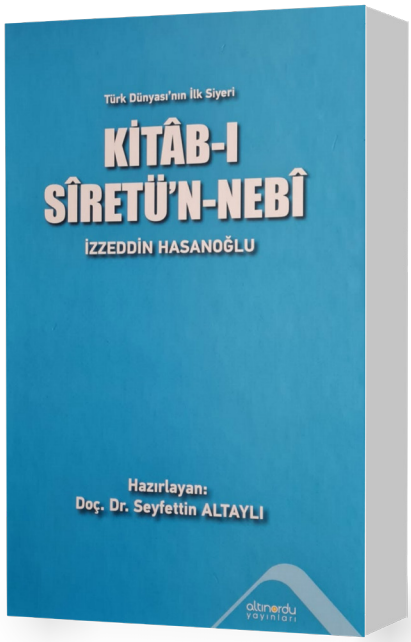

Kitap, sadece İzzeddin Hosanoğlu'nun eseri değil, şairin yetiştiği çevre, dönemin edebiyat geleneği ve geleneğin sonraki dönemlerde devamı hakkındaki bilgilerin bir araya getirildiği eserdir.

Kitap, Prof. Dr. İsa Habibeyli'nin "Ön Söz" başlıklı takdim yazısıyla başlamaktadır. Habibeyli yazısında; Seyfettin Altaylı hakkında bilgi verdikten sonra Altaylı'nın Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine katkıları, Türkiye'de Azerbaycan konusunda çalışan araştırmacılara ve çalışmalara temas etmiş, *Kitâb-ı Sîretü'n-Nebî* ile ilgili düşüncelerini aktarmıştır.

Beş bölüm olan kitabın birinci bölümünde (s.17-48), "Öze Dönüşe Giden Yol ve Dinî Tasavvufi Edebiyat-Siyer İlminin Doğuşu ve Gelişmesi"

1 İzzeddin Hasanoğlu, *Türk Dünyasının İlk Siyeri: Kitâb-ı Sîretü'n- Nebî*, Altınordu Yayınları, İstanbul 2023, 934 s.

2 M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1986, s. 363.

başlığı altında; İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde Türk edebiyatı, İslam'da züht anlayışı ve zahitlik, sufizm, sufilik, sufizimle ilgili tartışmalar, tasavvuf ve tartışmalar, zikir, velayet ve evliya kavramları ile siyer ve Türk edebiyatında siyer hakkında bilgi verilmiştir.

İzzeddin Hasanoğlu hakkında bilgilerin yer aldığı ikinci bölümde (s. 48-69); İzzeddin Hasanoğlu'nun yetiştiği çevre ve hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Şairin yaşadığı dönemle ilgili tartışmaların aktarıldığı kısımda yazılı kaynaklarda tespit edilen tarikatı, tarikata intisabı, tarikat içindeki pozisyonu ile ölümü, mezarı/türbesi hakkında bilgiler aktarılmıştır.

"İzzeddin Hasanoğlu'na Etki Eden Sosyal Muhit" alt başlığında Türklerin İslamiyet'i kabulleri, Türkistan'dan Batı'ya gelişleri, şairin yaşadığı dönemde yazılı ve sözlü edebiyat geleneği, geleneğin mitik ve destani kaynakları; Azerbaycan sahası Türk edebiyatının teşekkülü anlatılmıştır. Hasanoğlu'nun "Sibirya'dan Kıpçak Çöllerine, Karadeniz'in kuzeyine, Kafkasya'dan Avrupa içlerine ve Mısır'a kadar ulaşan bölgede konuşulan" (s. 54) Oğuz Türkçesinin ilk temsilcilerinden olduğu vurgulanmıştır.

"Ahmet Yesevî'den İzzeddin Hasanoğlu ve Hacı Bektaş Veli'ye" alt başlığında; Ahmed Yesevî, yetiştiği çevre, hayatı, Yesevîye tarikatı, Ahmed Yesevî'nin izbasarları ile Yesevîye tarikatında Bektaşiliğe giden yol ve Hacı Bektaş Veli'den 19. yüzyıl Türkiye sahası tarikat geleneğine dair bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde (s. 69-77) mesnevi nazım biçimi hakkında kısa bilgi verilmiş, mesenevi olarak ***Kitâb-ı Sîretü'n-Nebî*** incelenmiştir.

367 varak olan ***Kitâb-ı Sîretü'n-Nebî***'nin Finlandiya'da şahsi bir koleksiyonda bulunduğu, satın alınarak Türkiye'ye getirildiği aktarılarak 13. yüzyıl Türkçesinin özelliklerini taşıdığı belirtilmiştir. Hattat Hasan Şükrü tarafından İstanbul'da 1802 tarihinde istinsah edilen eserin klasik mesnevi planına uymadığı ifade edilerek İzzeddin Hasanoğlu'na ait olduğuna dair bilginin "***Hesenoğlu bu hizmet eşiğinde/ Yüzin oldı türâb el-hemdü lil-lah***" beytinde (12387) geçen Hasanoğlu/Hesenoğlu adından anlaşıldığı aktarılmıştır.

"Mesnevinin Bölümleri" alt başlığında, eserin planı ve eserde yer alan tarihî olaylardan bazıları açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde; (s. 77-92) "Eserin Dili" başlığı altında, Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinin 13. yüzyılda farklılaştığı, eserin Azerbaycan Türkçesi ile kaleme alındığı ifade edilmiştir.

Eserde yer alan ayet, hadis, dua özeliği gösteren bazı ifadelerden örnekler verilerek söz sanatları, eserin vezni, imla özellikleri, kalıplaşmış söz örnekleri verilmiştir.

Beşinci bölümde (s. 92-111) eserin "Türkçenin Farsça ve Arapçaya karşı mücadele bayrağını açtığı bir dönemde" yazıldığı, bu dönemde Hasanoğlu'nun "millî dile ihtimam gösterdiği", "sanat kaygısından ziyade tasavvufi düşüncelerini kendi ana diliyle söylediği" , "hatta Türk millî vezni hece ile de şiirler yazmış olabileceği" ifade edilmiştir. Türk dünyasında yaygın olan Hz. Ali cenknamelerinin ilk örneğinin de ***Kitâb-ı Sîretü'n-Nebî*** olduğu kanaati belirtilerek bizim tespit ettiğimiz cenknameler ile karşılaştırılmış, benzerlikler tespit edilmiş. Ancak, Hasanoğlu'nun eserinin orijinal nüshasının bulunmaması, istinsah tarihinin geç olması ve bizim tespit ettiğimiz

cenknamelerde[3] geçen müellif veya musannif adlarının farklı olması, Altaylı'nın iddialarına temkinli yaklaşılması gerektiğini göstermektedir.

Kitâb-ı Sîretü'n-Nebî'de tespit edilen dönemin sosyal yapısıyla ilgili bilgiler, mit ve masal özellikleri verilerek, eserin dönemi ve daha sonraki dönemlerdeki etkisi üzerinde durulmuştur.

Eserin sonuç kısmında (s.111-112); *Kitâb-ı Sîretü'n-Nebî*'nin yayımlanması ile birlikte Türkiye ve Azerbaycan sahası edebiyat tarihi ile ilgi bilgilerin değişeceği ifade edilerek eserin diliyle Türkiye'nin doğu bölgesi ile Azerbaycan coğrafyasında konuşulan Türkçenin, eserin diliyle benzerliğine dikkat çekilmiştir. Türk edebiyatı alanında yazılan siyerler içinde Hasanoğlu'nun siyerinin ilk örnek olduğu, Hz. Ali cenknamelerinden bazılarının *Kitâb-ı Sîretü'n-Nebî*'de bulunduğu tekrar edilmiştir.

Kitapta, bölümler hâlinde verilen gerekli bilgi aktarımı ve incelemelerden sonra 12390 beyitlik *Kitâb-ı Sîretü'n-Nebî*'nin Latin harfli metni verilmiştir. Metin verilirken, gerekli açıklama ve bilinmeyen kelimeler, gerekli yerlerinde dipnotlarda gösterilmiştir.

17 Sefer 1217 (1802) tarihinde istinsah edilen *Kitâb-ı Sîretü'n-Nebî*, "Sözlük", metinde geçen yer ve şahıslar hakkında bilgi verilen "Adlar Sözlüğü" ile zengin bir "Kaynakça" ile sonlandırılmıştır.

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan, başlangıçta birkaç şiiriyle Batı Türk grubu edebiyatının ilk örneklerini veren İzzeddin Hasanoğlu'nun *Kitâb-ı Sîretü'n-Nebî* adlı bir eserinin bulunması, Türk edebiyatı tarihinde bazı bilgilerin yeniden gözden geçirilmesini gerektirecektir. Dinî-tasavvufi Türk edebiyatı geleneğinin kurucu metinlerinden biri olarak kabul edilebilecek olan eserin Bayram Özfırat tarafından yayına hazırlanan Muhammed Efendi'nin *Sîretü'n-Nebî*[4] adlı mesnevisi ile benzerliğini, hatta bire bir aynı olan metinler, Muhammed Efendi ve İzzeddin Hasanoğlu'nun eserlerinin "ilk örnek" sayılması konusunda temkinli olunmasını gerektiriyor.

Türk edebiyatına siyer ve siyer yazma geleneğine katkı sağlayan Hasanoğlu'nun *Kitâb-ı Sîretü'n-Nebî* adlı eseri, uzun soluklu, emek ürünü bir çalışma. Çalışma sürecini yakından bildiğimiz bu eseri hazırlayan ve okuyucuya buluşmasını sağlayan Doç. Dr. Seyfettin Altaylı'ya teşekkür etmek görevdir.

3 İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Alî Cenknâmeleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

4 Muhammed Efendi, *Sîretü'n-Nebî*, haz.: Bayram Özfırat, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, Ankara 2019.